

ВЗАЄМОВІДНОШЕННЯ АГРЕСИВНОГО І НЕАГРЕСИВНОГО ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ СТАНІВ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Олена ТУРЕВИЧ

УДК 159.922.6

Olena Turevych
RELATIONSHIP BETWEEN AGGRESSIVE AND NON-AGGRESSIVE PSYCHOSOCIAL STATES IN YOUTHS

Актуальність теми дослідження. Сучасні спроби науковців розкрити юнацький вік сформували проблематику його психосоціальної сутності. Знаннєвий багаж західноєвропейської і вітчизняної психології про вікові періоди людини засвідчує, що психосоціальні детермінанти поведінки осіб юнацького віку водночас є засобом реалізації ними відповідних інтересів своїх ровесників, інших вікових груп, тобто старших або молодших від юнаків та дівчат. Таке ставлення зовнішнього середовища до особи конкретного вікового періоду спонукає до формування і мінливого прояву в неї агресивних чи неагресивних психосоціальних станів.

Наукові знання про динамічність агресивних і неагресивних рис особи юнацького віку достатньо важливі з позицій істинності характеристики їх змісту через те, що феномен агресії, за всієї повноти її осмислення та розуміння, на сьогодні не має єдиного загальноприйнятого тлумачення у психології. В науковій літературі агресивність юнацького віку як самостійна дослідницька проблема переважно розглядається сама по собі, безвідносно до інших (неагресивних) ознак поведінки особи. Такі методологічні підходи виправдані, коли виникає потреба встановити, наприклад, природу, види, мотиви прояву агресивності людини певного віку. Також агресивність слушно розглядати як різновекторний психосоціальний стан особистості юнацького віку: або аутоагресія, або вихід агресивності у зовнішнє соціальне довкілля.

Отже, позначений нами самою назвою статті аспект підходу до проблеми психосоціальної агресивності юнацького віку збагачує наукове знання про дану феномен. Такий підхід уможливує глибше розуміння природи людської агресії, сутності агресивного вчинку чи бодай агресивної поведінки в конкретній ситуації однієї особи або групи стосовно інших суб'єктів життєдіяльності. Результатом здійснення такого підходу будуть поглиблені знання про сутність людської особистості. Сподіваємося, що буде частково компенсована деяка одновимірність емпіричних аналізів у сфері вивчення внутрішнього світу особистості, наявні спроби зібрати і визначити із скалок прояву її поведінки і вчинків агресивну чи неагресивну сутність.

Мета статті: виявлення динаміки психосоціального стану особи юнацького віку як ієрархічної дихотомії “неагресивність – агресивність” у межах наявних психодуховних станів, котрі переживають особистість юнака чи юнки.

Об'єктом дослідження є студентська спільнота юнацького віку, яка не має статусу кримінальної, але представники якої ймовірно здатні здійснити, окрім суспільно значимих дій, девіантні вчинки з проявами агресії, а його **предметом** – особливості прояву і взаємодії агресивності та неагресивності як психосоціальних станів юнаків та дівчат – студентів ВНЗ.

Гіпотеза дослідження. Людина за своєю сутністю нездатна проживати соціальне життя, свої вікові періоди у стані агресивності безперервно, безупинно, тому що в цьому разі не

існувало б як суспільства, так і самої людини у її психологічному вимірі. Проте повсякденне життя кожної людини як особистості наповнене емоціями, почуттями, роздумами, образами, асоціаціями, логічним аналізом та прийняттям відповідних рішень і врешті-решт здійсненням реальних учинків, одні з яких є проявом агресії, інші – благістю. Сутнісно юнацький вік демонструє агресивні прояви, котрі, на нашу думку, розкриваються співмірно із неагресивними станами особи.

Методи дослідження: теоретичний аналіз стану розробки проблеми у психології, діагностичне вимірювання психосоціальних станів респондентів, факторний аналіз отриманих статистичних даних задля формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для досягнення вказаної пізнавальної мети нами обрано засадниче поняття “відношення”, що розкриває смислове навантаження конкретних дій людини. Тому початковий етап пропонуваного аналізу присвячено не питанню про тип, вид чи спосіб відношення, а про відношення як прояв людської свідомості і про практикування вчинку-ставлення особистості до навколишнього соціального світу.

Поняття “відношення” у різних психологічних теоріях розвитку знання про людину виконує неоднозначну роль у пошуку відповіді на питання, що являє собою людина. Л.С. Виготський, розкриваючи співвідношення мислення і мовлення людини на прикладі дитячого періоду розвитку особи, наголошував, “що проблема відношень є найменш розробленою частиною у всій проблематиці сучасної психології” [1, с. 7]. Сфера відношень і ставлень становить спосіб буття людини, визначає її мислення й конкретні учинки. Відношення охоплює вчинкові дії-ставлення особистості до інших й до самої себе як формовияви, які розкривають психічне узмістовлення також і юнацького віку. Саме ж відношення характеризується діяльнісним, учинковим змістом, звісно, у форматі такого категорійного поняття, як “взаємодія”.

В індивідуальному прояві актуального вчинкового ставлення особи юнацького віку є підстави виокремити раціонально-логічний та чуттєво-емоційний компоненти. До того ж відношення-ставлення різних осіб мають неодинакову ступінь складності, способи та форми прояву. Навіть в одній і тій же особі вони постають мінливими, динамічними характеристиками її психологічної організації.

Існують відношення рівності та нерівності як відношення величин, тобто пропорцій, із яких одне є домінуючим у поведінці людини в якійсь ситуації, а інше – лише підпорядкованим [10].

Особисте відношення щонайперше розглядається у статичності. Статичний метод аналізу відношень агресивних і неагресивних станів особистості юнацького віку встановлює їх психоемоційний зміст за конкретний, визначений момент часу. Проте у психології існує напрям, що називається *динамічною психологією* (Р. Вудвортс, Т. Мур, Дж. Мак-Карді, К. Лоренц, У. Мак-Дугалл, К. Левін, Г. Олпорт, Г. Мерфі та ін.), який, на противагу статистичному підходу до аналізу психосоціальних характеристик людини, домінуючим визначає їх динамічний зріз. Завдяки цьому підходові розкриваються мотиви, потяги, інтереси, зміст учинків людини як особистості. Тому й особистість розглядається як динамічна система, котра здатна до саморозвитку. І тут продуктивним є взаємодоповнення: при одночасному застосуванні статичного методу аналізу з’являється можливість подати більш повний зріз психосоціальних характеристик, притаманних тій чи іншій особі або групі осіб юнацького віку.

Термін “динамічний стереотип” з грецької означає “*dynamis* – сила, *stereos* – твердий”. У словнику М.І. Кондакова даний термін характеризує “відносно стабільну систему реакції організму, що утворюється при багатократному повторюванні одних і тих же впливів зовнішнього середовища на органи відчуттів” [5, с. 154]. Основи такого розуміння відображувальної діяльності людини закладені вченнями І.М. Сеченова та І.П. Павлова про рефлексорну природу психіки.

Загалом принцип динамізму психосоціальних характеристик юні дає змогу виявити відхилення від норм поведінки і надалі, за потреби, здійснювати їх корекцію. Тому в контексті мети статті і було поставлено завдання виявити, чи притаманний динамічний стереотип конкретних психосоціальних поведінкових реакцій особам юнацького віку, які, повторюючись під впливом індивідуальних чинників або зовнішнього середовища, справляють позитивний чи негативний вплив й на кожен окрему особу. Динамічний підхід в аналізі змісту психосоціальних станів юної особистості сприяє формуванню такої психологічної моделі, яка описує її життєдіяльність у розвитку. В такий спосіб є сенс дотримуватися методологічної настанови Л.С. Виготського на врахування

історичної зумовленості психічного розвитку особистості.

Існує два варіанти побудови динамічної моделі психосоціальних станів особистості юнацького віку. Перший варіант характеризується пошуком вибору оптимальної траєкторії культурного розвитку особистості із множини можливих, наприклад, розвиток її творчих здібностей, у т.ч. творчого потенціалу (див. праці М.І. Білої, А.О. Довганя, В.О. Моляко, С.К. Шандрука, В.М. Ямницького, Л.В. Яновської та ін.). Другий варіант вирізняється збалансованістю обраної траєкторії прояву і розвитку психосоціальних станів особи (Ф. Хайдер, М.Д. Левітов, В.М. М'ясищев, В.О. Ільїн, О.П. Саннікова). Обидва варіанти важливі для вивчення змісту психодуховного потенціалу агресивності особи будь-якого віку.

Оскільки існує співвідношення рівності та нерівності як відношення величин, тобто пропорцій, то у структуру різновидів взаємозв'язків особистості закономірно входить і дихотомія "агресивність – неагресивність", що водночас характеризує як окремий психологічний зріз поведінку, діяльність і вчинки людини. Розуміння формовиявів відношень указаної модальності дає змогу конкретизувати психосоціальний зміст розвитку конкретної особи юнацького віку.

До структури змісту відомих для психології ознак неагресивного відношення належить перш за все ставлення, яке дослідники (М.Л. Бутовська, В.І. Самохвалова, А.І. Панченко, О.Є. Фурман, О.Я. Шаюк) виділяють як байдужість, апатію, страх, адаптованість, терпимість, примирення, милосердя, толерантність, любов та ін. Із названого переліку ознак неагресивності особи щонайперше виокремлюємо толерантність (терпимість). Саме ця ознака є, на думку окремих авторів (А.І. Панченко, А.В. Фурман, О.Я. Шаюк), найважливішою характеристикою ставлення особи чи групи, спільноти до собі подібних. Окрім того, для нас керівною є теза А.В. Фурмана, що толерантність домінантно становить не насилля, тобто виявляється неагресивною, опозицією-дією і навіть повноцінним учинком до агресивної поведінки особистості стосовно навколишніх чи самої себе (див. [20]).

З позицій бігевіористської концепції розуміння людини за схемою "стимул – реакція", співвідношення агресивного й неагресивного вчинків, їх роль у динаміці прояву сутності вікового розвитку юнацтва можна пояснити таким чином: прояв кожної агресивної реакції

юнака чи дівчини може бути стимулом подальшої актуалізації в них відповідної неагресивної реакції стосовно ситуації, у якій він або вона перебуває згідно зі своєю соціальною роллю. Адже не може конкретна особа знаходитися постійно у стані агресивності. Водночас вона не здатна одночасно у своїй вчинковій дії перебувати в агресивному стані і в стані толерантному, тому що вони взаємовиключають один одного. Цілком зрозуміло, що ці два стани є мінливими. Причому агресивність і толерантність – це відносно самостійні, самодостатні, функціонально незалежні вчинкові дії особистості.

Звісно, при такому тлумаченні сутності поведінкової агресивності особи виникає проблема визначення змістовних параметрів поняття "довготривалий" і його протилежності – "короткотривалий". Також залишається не зовсім зрозумілим, що саме становить критерій визначення тривалості агресивного чи неагресивного вчинення, і чи існує такий критерій узагалі.

Для перевірки істинності гіпотези про взаємозалежну динамічну нестабільність агресивних і неагресивних станів осіб юнацького віку нами було застосовано збір емпіричної інформації методом тестування юнаків і дівчат за методикою "Опитувальник повноти розуміння толерантності як психокультурного явища" авторів А.В. Фурмана і О.Я. Шаюк (див. [22, с. 49–50]). В архітектоніку тесту-опитувальника його авторами введені блоки питань, чотири з яких зорієнтовані на встановлення у респондентів розуміння ними сутності, структури і видів толерантності як психокультурного явища, їх соціальних функцій. П'ятий блок запитань – "Особистісний простір толерантності" – дає змогу юнаку чи дівчині здійснити самооцінку своєї повсякденної поведінки як толерантної чи нетолерантної упродовж навчання у ВНЗ. Всі блоки запитань даної методики сформульовані як відкриті. Така структура тесту-опитувальника, з одного боку, ускладнює процедуру самооцінювання обстежуваного, а також обробку дослідником отриманих відповідей, з іншого – уможливорює максимальне заглиблення того, і того у сферу розуміння сутності толерантності особистості, причому без особливих прийомів нав'язування студентам підготовлених шаблонів-варіантів трактування цієї людської чесноти як психокультурного явища. Звісно, дана методика охоплює переважно розпізнавання змісту неагресивних станів особи. Визначення їх змістового навантаження, себто того ступеня їх

неагресивності, який може бути змінений на агресивність без особливих психоемоційних зусиль, виявляє перспективи віднайти ті стани, які є постійними і стабільними компонентами проявів агресивності, навіть якщо остання може бути спонтанною й епізодичною у своєму оприявненні.

Опитування за даною методикою було проведене у квітні 2015 року серед студентів молодших курсів технічних спеціальностей Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя. Вибірка складала 121 особу юнацького віку 17–19 років, з них чоловічої статі було 75 осіб, жіночої – 46.

З усього набору відповідей респондентів на запитання індикаторів тесту-опитувальника привернули увагу ті, що засвідчують: по-перше, наявність у юні агресивного і неагресивного психосоціальних станів, по-друге, мінливість, динамічність цих станів не тільки як їх взаємну зміну, а й ще вказують на їх змістове навантаження: по-третє, самодостатній внутрішній динамізм кожного із психосоціальних станів, притаманних особистості вказаного віку.

Із опитаних 121 особи юнаків і дівчат їх переважна більшість (106 осіб) зазначили етичний аспект змісту поняття “толерантність”, долучивши такі ознаки-чесноти, як повага, ввічливість, вихованість, чесність, доброта, лояльність тощо. Психологічна компонента толерантності за уявленнями респондентів виявляється у терплячості, терпимості, спокійності людини. Примітно, що студенти помилково вважають, що толерантність є ознакою темпераменту. Дехто з них вказує, що вона являє собою рису характеру, бо завдяки толерантності люди сприймають інших без агресії. Частина опитаних (8 осіб) заявила, що толерантність протилежна агресивності. Подібні визначення юні змісту уявлення про толерантність вказують, що у більшості студентів сформоване світоглядне бачення толерантності як позитивного для суспільства психокультурного явища, як етичної норми повсякденної поведінки особистості. Невелика частина з респондентів (8 осіб) чітко та ясно підкреслила опозиційний статус толерантності відносно агресії. Також абсолютна більшість (106) опитаних характеризують толерантність як домінуючу ознаку поведінки навколишніх, що також вказує на диспропорцію у співвідношенні неагресивного та агресивного психічних станів на користь толерантності як форми неагресивного вчинення.

Серед тих, хто зауважив, що толерантність

має свою альтернативу, окрім агресивності, визначилось 30 респондентів, одні з яких до цієї альтернативи відносять альтруїзм, моральність, духовність” та інші риси людини, що “виявляють її культурний і духовний розвиток”. Інші назвали альтернативою толерантності неповагу, егоїзм, егоцентричну волю-тиск на інших, конфлікт, війну. Також показовими є міркування респондентів стосовно їх розуміння значущості толерантності у повсякденній взаємодії людей. Мовиться про функціональне навантаження толерантного психоемоційного стану людини. Дану позицію тесту-опитувальника підтримали 90 студентів із 121, з них 70 опитаних підкреслили виняткову вагомність у буденному спілкуванні такої чесноти, як “вислуховувати без насмішки інших людей”. Причому 19 осіб із 90 респондентів однозначно вказали, що толерантність “стримує агресію”, “конфлікти” і “формує” “правильну, тобто культурну, поведінку” людей. Якщо прийняти до уваги, що студенти по-різному дають відповідь на запитання: “Чи є альтернатива толерантності?”, то вони емпірично підтверджують існування протилежних до толерантності психічних станів, одним із яких і є агресивність.

В отриманих відповідях студентів важливим є і те, що вони вказують на діяльнісний характер толерантності як психокультурного стану особистості. Оскільки толерантна діяльність належить до системних якісних характеристик взаємодії людей між собою, то вона може по-різному проявлятися залежно від ситуації вчинення конкретної особи. Студенти не вказали на ту межу, за якою проходить заміщення толерантності будь-яким іншим психосоціальним станом, до якого відноситься агресія як важливий параметр нетерпимості. Остання, як відомо, тісно пов'язана із внутрішньою недостатністю культури особистості, що виникає на тому етапі, коли вона отожднює себе з ідеалом, для реалізації якого їй не вистачає душевних і духовних сил. Прагнення до ідеалу, зауважує В.В. Кортова, “не підкріплене реальною сукупністю переживань і вчинків, є причиною неприйняття фактичного стану мотивації, керованою суб'єктивністю відчуження. Особа із загострено гіпертрофованою критичністю ставиться до всіх людиноцентризованих уподобань і водночас не намагається виявити їх генезу, внутрішній зв'язок ідеальностей і реальних фактів, що суперечать його ідеалу. Він відмовляється визнати їх, з'ясувати розумну частку поблажливості до своїх упо-

добань” [9, с. 19]. Так виникає нетерпимість до себе, яка переноситься і на інших. Тому дослідницьку стурбованість викликає те, що 43 опитаних із 121 студента не відповіли на запитання: “Чи толерантні Ви самі до себе та як розумієте термін “самотолерантність?”. Подібна інтелектуальна капітуляція юнаків і дівчат свідчать про відсутність у них розуміння не тільки сутності толерантності як психосоціального явища, а й про їхні власні учинки та вчинкові дії інших людей як толерантні чи нетолерантні.

Оскільки респонденти відзначили динамічний діяльнісний характер толерантності як психокультурного стану людини, то важливо було дізнатися, чи змінилась за змістом їх особистісна толерантність. Із опитаних юнаків і дівчат дали стверджувальну відповідь 43 особи. На це запитання отримані різні й часто навіть діаметрально протилежні за змістом відповіді. Зокрема, у 12 осіб толерантність змінилась у кращий бік. До позитивних змін персональної толерантності вони віднесли: “зростання побутової індивідуальної культури”, “посилення уважності до інших”, “навичка прислухатись до думки інших”, “об’єктивне сприйняття критики”, “потреба знаходити спільну мову у спілкуванні”, “розвиток професійної толерантності” та ін. Дехто отожднював толерантність із обізнаністю внаслідок розширення й поглиблення знань про світ і людей, з якими доводиться спілкуватися у часопросторі ВНЗ.

Викликає стурбованість відповідь частини студентів про погіршення в них їхньої персональної толерантної поведінки під час навчання у ВНЗ. Деякі з них називали появу і посилення власної байдужості до проблем інших юнаків та дівчат, зниження рівня власної совісті як морального критерію поведінки, прояв схильності до вживання алкогольних напоїв та ін. І лише 13 осіб із 121 опитаного студента юнацького віку вказали, що персональна толерантність як елемент світогляду та прояв поведінки в них не змінилась відносно шкільного періоду їх життя. Дехто з них пояснював, що позитивний зміст власної толерантності сформувався у сімейному середовищі ще до університетського навчання. Нам такі відвертості важливі тим, що є непрямым підтвердженням позитивної ролі сімейного спілкування як одного із факторів формування неагресивних рис характеру юні у період їхньої чергової вікової кризи.

ВИСНОВКИ

1. Толерантність і нетолерантність існують як сталі психосоціальні стани поведінки особистості юнацького віку. Причому толерантності притаманний власний внутрішній розвиток не тільки як зміна одних її ознак іншими; вона здатна і до заміщення, витіснення себе із повсякденного спілкування на деякий період поведінки іншим, у тому числі й нетолерантним, психосоціальним станом. Серед ознак нетолерантності юнаків і дівчат домінує агресивність поведінки, яка функціонує як психосоціальний стан, що альтернативний терпимості.

2. Міркування респондентів показали, що толерантність як психокультурний динамічний стан особистості здатна до власних істотних змін під впливом зовнішнього середовища. Одним із них є оргструктурно та змістовно динамічне університетське середовище формального і неформального спілкування у тріаді “студент – викладач – адміністрація”. Так у часопросторі ВНЗ формується відповідний стабільно діючий, внутрішньо динамічний стереотип поведінки, коли неагресивність юнаків і дівчат переважає над їх схильністю до агресивних проявів конкретних учинкових дій. Такий динамічний стереотип й перебуває у підґрунті життєвої стійкості людини.

3. Обстоюваний нами підхід дає змогу глибше зрозуміти саму природу людської агресії, а також психологічні передумови агресивного вчинення, поведінки в конкретній ситуації однієї особи або групи. Результатом такого підходу є збагачення скарбниці психологічних знань про сутність людської особистості юнацького віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Виготский Л.С.* Мышление и речь / Л.С. Выготский // Мышление и речь. Психика. сознание. бессознательное (Собрание трудов). Текстологический комментарий И.В. Пешкова. – М.: Лабирифт, 2001. – 368 с.
2. *Динамическая психология* // Философский энциклопедический словарь; редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев. – М.: Советская энциклопедия, 1983.
3. *Егидас А.П.* Психологическая коррекция конфликтного общения / А.П. Егидас // Психологический журнал. – 1984. – Т.5, №5. – С. 52-62.
4. *Карцева Т.Б.* Личностные изменения в ситуациях жизненных перемен / Т.Б. Карцева // Психологический журнал. – 1988. – Т.9, №5. – С. 120-127.

5. Кондаков Н.И. Динамический стереотип / Н.И. Кондаков // Логический словарь-справочник. – М.: Наука, 1975. – С. 154.
6. Кон И.С. Постоянство и изменчивость личности / И.С.Кон // Психологический журнал. – 1987. – Т.8, №4. – С. 126–137.
7. Кон И.С. Психология доброго поступка / И.С. Кон // Этическая мысль. Научно-публицистические чтения. – М., 1988. – С. 46–61.
8. Корнієнко І., Пачковський Ю. Насильство в молодіжному середовищі та основні причини, що його породжують / І. Корнієнко, Ю. Пачковський // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 7. – С. 4–9.
9. Кортава В.В. К вопросу о ценностной детерминации сознания / В.В. Кортава. – Тбилиси: Мецниереба, 1987. – 64 с.
10. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Григорій Силевич Костюк ; під ред. Л.М. Проколієнко ; упор. В.В. Андрієвська, Г.О. Балл та ін. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
11. Началджян А.А. Этнопсихологическая самозащита и агрессия / А.А. Началджян ; [уч. пос. для вузов]. – Ереван: Огебан, 2000. – 408 с.
12. Панченко А.И. Толерантность как культурная универсалия / А.И. Панченко // Социология. – 1996. – №4. – С. 116–129.
13. Платонов К.К. Концепция динамической функциональной структуры личности / К.К. Платонов // Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб.: Питер, 2000. – С. 119–130.
14. Пенькова В.Н. Отношение подростков к “своим” и “чужим”, осознаваемый и неосознаваемый уровни / В.Н. Пенькова // Журнал прикладной психологии. – 2003. – №6. – С. 12.
15. Роменец В.А. Вчинок і моральна творчість / В.А.Роменец // Психологія творчості: [навч. посібник]. – 2-е вид., доп. – К.: Либідь, 2010. – С. 193–209.
16. Роменец В.А. Теорія вчинку / В.А. Роменец // Історія психології: XVII століття. Епоха Просвітництва: [навч. посібник]. – К.: Либідь, 2006. – С. 838–854.
17. Рязузова Е.В. Поведение: личностные факторы и ситуационные переменные / Е.В. Рязузова // Вопросы социальной психологии личности. – Саратов: Изд-во СПИ, 2000. – Выпуск 1. – С. 21–26.
18. Самохвалова В.И. О содержании понятия “толерантность” в современном культурном контексте / В.И. Самохвалова // Философский журнал. – 2008. – №1. – С. 161–175.
19. Теория структурного баланса Ф. Хайдера / Г.М. Андреева, Н.Н. Бломалова, Л.А. Петровская. Зарубежная социальная психология XX столетия: Теоретические подходы: [учеб. пособие для вузов]. – М.: Аспект Пресс, 2000. – С. 93–99.
20. Фурман А.В. Генеза толерантності та перспективи українотворення (комплексний проект) / А.В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2013. – №1. – С. 6–20.
21. Фурман А.В. Вітакультурне обґрунтування практичної психології / А.В. Фурман // Практична психологія і соціальна робота. – 2003. – №4. – С. 9–13.
22. Фурман А.В. Психодіагностика : [навч.-метод. модульний комплекс із дисц.] / А.В. Фурман. – Третьє вид., скор. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – 64 с.
23. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: [наук. вид.] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.
24. Шаюк О.Я. Науково-психологічне осмислення толерантності як загальнолюдської проблеми / О.Я. Шаюк // Психологія і суспільство. – 2010. – №1. – С. 100–111.
25. Шаюк О.Я. Особливості психологічної структури толерантності майбутніх економістів / О.Я. Шаюк // Психологія і суспільство. – 2011. – № 3. – С. 28–65.

REFERENCES

1. Vygotskij L.S. Myshljenije i rjeh / L.S. Vygotskij // Myshljenije i rjeh . Psihika. soznanije. bjessoznatjel noje (Sobranije trudov). Tjextologichjeskij kommjentarij I.V. Pjeshkova. – М.: Labirint, 2001. – 368 s. [In Russian].
2. Dinamichjeskaja psihologija // Filosofskij enciklopedichjeskij slovar ; rjedakcija: L.F. Il'ichjev, P.N. Fjedosjejev, S.M. Kovaljev. – М.: Sovjetskaja enc-ija, 1983. [In Russian].
3. Egidas A.P. Psihologichjeskaja korrjeksija konfliktного obschjenija / A.P. Egidas // Psihologichjeskij zhurnal. – 1984. – Т.5, №5. – С. 52–62 [In Russian].
4. Karcjeva T.B. Lichnostnyje izmjnenjenija v situacijah zhiznjennyh pjerjemjen / T.B. Karcjeva // Psihologichjeskij zhurnal. – 1988. – Т.9, №5. – С. 120–127 [In Russian].
5. Kondakov N.I. Dinamichjeskij stjerejotip / N.I. Kondakov // Logichjeskij slovar-spravochnik. – М.: Nauka, 1975. – С. 154 [In Russian].
6. Kon I.S. Postojanstvo i izmjnenchivost lichnosti / I.S.Kon // Psihologichjeskij zhurnal. – 1987. –Т.8, №4. – С. 126–137 [In Russian].
7. Kon I.S. Psihologija dobrogo postupka / I.S. Kon // Etichjeskaja misl . Nauchno-publicistichjeskije chtjenija. – М., 1988. – С. 46–61 [In Russian].
8. Korniyenko I., Pachkovs kij Ju. Nasylstvo v molodizhnomu seredovyschi ta osnovni prychny, scho jogo porodzhujut / I. Korniyenko, Ju. Pachkovs kij // Praktichna psyhologija ta social na robota. – 2002. – № 7. – С. 4–9 [In Ukrainian].
9. Kortava V.V. K voprosu o cjennostnoj djetjerminacii soznanija / V.V. Kortava. – Tbilisi: Mjecnijerjeba, 1987. – 64 s. [In Russian].
10. Kostjuk H. Navchalno-vykhovnyi protses i psyklichnyi rozvytok osobystosti / Hryhorii Sylovych Kostjuk ; pid red. L.M. Prokoliienko ; upor. V.V. Andrijevskaja, H.O. Ball ta in. – К.: Rad. shkola, 1989. – 608 s. [In Ukrainian].
11. Nachaldzhjan A.A. Etnopsihologichjeskaja samozaschita i agrjessija / A.A. Nachaldzhjan ; [uch. pos. dlja vuzov]. – Erjevan: Ogjeban, 2000. – 408 s. [In Russian].
12. Panchjenko A.I. Toljerantnost kak kul turnaja univjersalija / A.I. Panchjenko // Sociologija. – 1996. – №4. – С. 116–129 [In Russian].
13. Platonov K.K. Koncejpcija dinamichjeskoj funkcionalnoj struktury lichnosti / K.K.Platonov // Psihologija lichnosti v trudah otjehjestvjennyh psihologov. – SPb.: Pitjer, 2000. – С. 119–130 [In Russian].
14. Pjenkova V.N. Otnoshjenije podrostkov k “svoim” i “chuzhim”, osoznavajemyj i njeosoznavajemyj urovjen / V.N. Pjenkova // Zhurnal prikladnoj psihologii. – 2003. – №6. – С. 12 [In Russian].
15. Romenec V.A. Vchynok i moralna tvorchist / V.A. Romenec // Psychologija tvorchosti: [navch. posibnik]. – 2-

e vid., dop. – K.: Lybid, 2010. – S. 193–209 [In Ukrainian].

16. Romenec V.A. Teorija vchinku. /V.A. Romenec // Istorija psihologii: XXVII stolittja. Epoha Prosvitnictva: [navch. posibnik]. – K.: Lybid, 2006. –S. 838–854 [In Ukrainian].

17. Rjaguzova E.V. Povjedjenije: lichnostnyje faktory i situacionnyje pjeremjennyje / E.V. Rjaguzova // Voprosy social noj psihologii lichnosti. – Saratov: Izd-vo SPI, 2000. – Vypusk 1. – S. 21-26 [In Russian].

18. Samohvalova V.I. O sodjerzhanii ponjatija “toljerantnost” v sovrmjennom kulturnom kontjextje / V.I. Samohvalova // Filosofskij zhurnal. – 2008. – №1. – S. 161–175 [In Russian].

19. Tjeorija strukturnogo balansa F. Hajdjera / G.M. Andrjejeva, N.N. Blomalova, L.A. Pjetrovskaja. Zarubjezhnaja social naja psihologija XX stoljetija: Tjeorjetichjeskije podhody: [uchjeb. posobije dlja vuzov]. – M.: Aspjekt Prjess, 2000. – S. 93–99 [In Russian].

20. Furman A.V. Geneza tolerantnosti ta perspektivu ukrainotvorennia (kompleksnyi proekt) /A.V. Furman // Psykholohiia i suspilstvo. – 2013. – №1. – S. 6–20 [In Ukrainian].

21. Furman A.V. Vitakulturne obgruntuvannia praktychnoi psykholohii / A.V. Furman // Praktychna psykholohiia i sotsialna robota. – 2003. – №4. – S. 9–13 [In Ukrainian].

22. Furman A.V. Psykhodiahnostyka : [navch.-metod. modulnyi kompleks iz dysts.]/ A.V. Furman. – Tretie vyd., skor. – Ternopil: TNEU, 2015. – 64 s. [In Ukrainian].

23. Furman A.V. Psykhokultura ukrainскоi mentalnosti: [nauk. vyd.] / Anatolii Vasylovyč Furman. – Ternopil: Ekonomichna dumka, 2002. – 132 s. [In Ukrainian].

24. Shaiuk O.Ia. Naukovo-psykholohichne osmyslennia tolerantnosti yak zahalnoliudskoi problemy / O.Ia. Shaiuk // Psykholohiia i suspilstvo. – 2010. – №1. – S. 100–111 [In Ukrainian].

25. Shaiuk O.Ia. Osoblyvosti psykholohichnoi struktury tolerantnosti maibutnikh ekonomistiv / O.Ia. Shaiuk // Psykholohiia i suspilstvo. – 2011. – № 3. – S. 28–65 [In Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Туревич Олена Анатоліївна.

Взаємовідношення агресивного і неагресивного психосоціальних станів в осіб юнацького віку.

В статті розкривається бінарна опозиція психокультурних станів особи юнацького віку як “агресивний – неагресивний (толерантний)”. На основі проведеного емпіричного дослідження висновується, що вказані стани особистості є внутрішньо динамічними, мінливими за змістом і зовнішньо протилежними одна до одної, утвореннями. Неагресивність, різновидом якої є толерантність, виявлено як домінуючий стан юнаків і дівчат. Динамічна нестабільність виявлених станів особистості юні становить підґрунтя формування від-

повідного стереотипу її власних поведінки, вчинення і життєвої стійкості.

Ключові слова: юнацький вік, агресивність, неагресивність (толерантність), психокультурний стан особистості, динамічний стереотип.

АННОТАЦИЯ

Туревич Елена Анатольевна.

Взаимоотношение агрессивного и неагрессивного психосоциальных состояний у лиц юношеского возраста.

В статье раскрывается бинарная оппозиция психокультурных состояний лица юношеского возраста как “агрессивный – неагрессивный (толерантный)”. На основе проведенного эмпирического исследования делается вывод, что указанные состояния личности внутренне динамические, изменяющиеся по содержанию и внешне противоположные друг к другу, образования. Неагрессивность, разновидностью которой является толерантность, обнаружена как доминирующее состояние юношей и девушек. Динамическая нестабильность выявленных состояний личности юношей и девушек составляет основу формирования соответствующего стереотипа их собственных поведения, совершения поступков и жизненной стойкости.

Ключевые слова: юношеский возраст, агрессивность, неагрессивность (толерантность), психокультурное состояние личности, динамический стереотип.

ANNOTATION

Olena Turevych.

Relationship between aggressive and non-aggressive psychosocial states in youths.

The article reveals the binary opposition of the psychocultural states of the youth as “aggressive - non-aggressive (tolerant)”. On the basis of the conducted empirical research, it is stated that these states of personality are internally dynamic, variable in content and externally opposite to each other with formations. Non-aggression, the kind of which is tolerance, has been identified as the dominant state of boys and girls. The dynamic instability of the revealed states of the personality of the youth forms the basis of the formation of the appropriate stereotype of its own behavior, action and life firmness.

Key words: youth age, aggressiveness, non-aggressiveness (tolerance), psycho-cultural state of a personality, dynamic stereotype.

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Карпенко З.С.,
д. психол. н., проф. Фурман А.В.**

Надійшла до редакції 14.09.2016.

Підписана до друку 30.08.2017.

Бібліографічний опис для цитування:

Туревич О. Взаємовідношення агресивного і неагресивного психосоціальних станів в осіб юнацького віку / Олена Туревич // Психологія і суспільство. – 2017. – №4. – С. 127–133.